

La Svizra ed il Balticum

Egliada enavos e prospectiva

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ In dals cudeschs ils pli fascinants davart l'istorgia dal pievel grischun e cunzunt dals Rumantschs è quel da Dolf Kaiser davart l'emigraziun da pastiziers e cafetiers (1). Ins sto ammirar il curaschi e la scortezza d'umens giuvens che stuevan bandunar ina patria bella, ma povra, spe- rond da chattar utrò ina vita meglra.

Quai era tant pli malsegir sch'i ristgavan da metter ad ir affars en lieus novs, nua ch'i na chattavan ni parents ni cumpatriots per als gidar. Pir cur ch'ina citad pareva segira avunda, faschev'ins savens in pass enavant per prubar. Per exempel en l'Europa da l'ost: «Per emigrar pli tard encunter l'ost, era la citad da Varsovia importanta, pervi da sia colonia grischuna, la pli gronda en l'entira Europa orientala; uschia èn naschidas colonias pli pitschnas a Vilnius, Kiev, Odessa, Minsc ed en il Balticum» (p. 73). Quel intschess ha la Russia annectà plaun a plaun en il 18avel tschientaner; areguard il Balticum pon ins numnar las etappas suandontas: Narva il 1704, Tallinn il 1710, Daugavpils (Lettonia) il 1772 e Vilnius il 1795. Là han lura Grischuns fundà affars. 1796 a Riga è naschida «l'interpresa Johann Caviezel e partenaris, cun Johann Caviezel (*1764), ses frar Heinrich Caviezel (*1773), Lorenz Gondini, tuts trais da Ziràn, Nicolò Gregori da Bravuogn e Pedolin da Spleia» (p. 142, chavazzin «Riga»). 1803 a Vilnius è naschida «la pastizzeria L'Orsa ed associads(...)». Partenaris: Jachen L'Orsa sen., Jachen L'Orsa iun., Antonio N. Robbi da Silvaplauna e Valentin Rüedi d'Avras (...). 1804 è naschida la pastizzeria Jenny. Partenaris: Johann Jenny da Puntraschigna, ses nev Ulrich Lorenz e Peider Castelli da Silvaplauna (...). Ulteriur dimorant: Christel Padruot da Champfèr. 1812 han las armadas da Napoleun dà fieu a sia pastizzeria» (p. 160, chavazzin «Wilna»).

Trais stadis libers durant ventg onns
Durant l'Emprima Guerra mundiala

han emigrads dal Balticum en Svizra s'engaschads per l'indipendenza dals trais pajais. Da 1918 enfin a 1920 han lur truppas stuì cumbatter la Russia sovietica, la quala ha finalmain reconuschì lur indipendenza. Il 1921 l'ha er il Cussegl federal reconuschida. Ils indogermanists svizzers Max Niedermann (1874-1954, universitads da Basilea e Neuchâtel) ed Alfred Senn (1899-1978, universitads da Kaunas en Lituania e dal Wisconsin en ils Stadis unids) han edì il «Wörterbuch der litauischen Schriftsprache, Litauisch-Deutsch» cun l'agid da lur collega lituan Antanas Salys (1902-1972). Mintgin dals stadis europeics naschids en turn 1918 u 1920 dumbrava pliras gruppas etnicas. «Las minoritads en Lettonia faschevan ora passa la quarta part da la populaziun totala. Ils Russ furmavan la gruppa principala cun 12,5 %. Ils gidieus [da linguatg jiddisch] cun 5,2 % ed ils germanofons cun 3,9 % perencunter vivevan sparpagliads en il pajais u faschevan cunzunt part da la populaziun urbana. Mo en la chapitala Riga devi il 1925 9,5 % gidieus e 12,6 % germanofons» (2). Vilnius, chapitala dal giudaism en l'Europa da l'ost, fascheva part da la Pologna restaurada, ma la populaziun da la Lituania danvanza cumpigliava tuttina 7,6 % gidieus. «L'Estonia vegniva a la testa dals stadis baltics areguard il dretg da minoritads. Ella dumbrava (...) mo 8,2 Russ, 1,7 % germanofons, 0,7 % Svedais e 0,4 % gidieus (...). La costituziun cumpigliava stipulaziuns extendidas a lur favur, cunzunt il dretg da declerar sez libramain l'atgna etnia e da crear instituziuns naziunalas autonomas (...). Ils 5 da favrer 1924, cun gronda maiortad, ha l'Estonia promulgà la 'Lescha per l'autonomia culturala da las minoritads naziunalas' (...). Lezza menziunava espressamain germanofons, Russ e Svedais, ma deva er ad autras minoritads il dretg da s'organisar a corporaziuns da dretg public sch'i pudevan documentar mintgamai almain 3000 inscripziuns voluntarias. Ils commembers pudevan

lur eleger in cussegl cultural che designava l'administraziun relativa (...). Il stadi delegava cumpetenzas essenzialas da suveranità a las autonomias culturalas da las minoritads naziunalas, punctuond explicitamain lur duair da loialità» (3).

Dus laders partan lur butin

Ma lezza indipendenza ha durà mo dus decennis. Il 1939 ha «Führer» Adolf Hitler (1889-1945) decidì d'attatgar la Pologna. El ha «cumprà» la lubientscha sovietica dond a ses collega Josif Dschugaschvili «Stalin» (1879-1953) glich verda en Finlanda, Estonia e Lettonia, sco er en intschess polacs e rumens. Quai è il coc da l'uscheditg «protocol supplementar» firmà dascus a Moscau ils 23 d'avust dals dus ministers da l'exteriur en preschientscha da Stalin. La frasa relativa tunava en versiun rumantscha: «En cas da reorganisaziun politica e territoriala dals territoris dals stadis baltics (Finlanda, Estonia, Lettonia e Lituania) è il cunfin nord da Lituania a medem temp il cunfin tranter la sfera d'interess da la Germania e quella da l'URSS» (4). Ils 28 da settember ha in segund protocol supplementar stipulà che la Lituania duaja tuttina far part da la sfera sovietica. Sin quai ha Berlin organisà la translocaziun en Germania da las minoritads germanofonas dal Balticum, e Moscau ha instradà l'integraziun dals stadis baltics. La Finlanda ha tschernì da resister; ella ha finalmain stuì ceder pliras strivlas da territori a l'URSS, ma è tuttina restada independenta. Moscau ha simplamain annectà ils trais stadis pitschens e deportà «var 11 000 'elements antisovietics' da l'Estonia, 16 000 da Lettonia e 21 000 da Lituania, pia ina gronda part da las elitas politicas, militaras ed economicas» (5). Mintgin dals trais pajais è vegnì ina republica sovietica. Ma il 1941 ha la Germania attatgà l'URSS e conquistà fitg spert vasts territoris, t. a. ils trais pajais baltics cun Vilnius. Uschia ha entschavì quai ch'ins numna anc adina en Russia «Gronda Guerra patriotica». En il Balticum han ils occupants tudestgs

mazzà var 250 000 – 300 000 gidieus. Suenten la «liberaziun» da 1944 ha Moscau manà enavant la politica da sovietisaziun e surtout da russificaziun. «La proporziun da Lettons en la populaziun da Lettonia è schminuida da var 76 % (1935) a 62 % (1959) e fin a 52 % (1989), quella dals Estons en Estonia da 88 % (1934) a 74,6 % (1959) e fin a 61,5 % (1989). En Lituania n'era lezza midada etnica betg uschè greva» (6).

Ils immigrads russ sco problem

1985 a Moscau ha Mihajl Sergejevitsch Gorbatschov mess ad ir sia politica da «glanost» («trasparenza»). Uschia han ins publictà ils misterius «protocols supplementars» dals 23 d'avust e 28 da settember 1939. Ils 23 d'avust 1989 als ha ina vasta opposiziun baltica commemorads en ina chadaina umana da var in milliun che colliava Tallinn cun Riga e da là cun Vilnius. 1991 en mintga republica baltica ha ina gronda maiortad da votantas e votants s'exprimida per l'indipendenza – nota bene era cun vuschs dals Russ dischlocads en il Balticum: A Daugavpils cun mo 14 % Lettons han 51,3 % da las vuschs ditg «gea». Dapi lur èn ils stadis dal Balticum independents. I fan part dapi 2004 da l'Alleanza atlantica e da l'Uniun europeica. L'Estonia fa part dapi 2011 da l'Uniun monetara europeica e la Lettonia dapi Bumaun 2014. En domadus pajais n'è ina part dals Russ ed Ucranaics immigrads avant 1991 betg integrada en la societad. En Estonia vivan 15,4 % umans esters, cunzunt da naziunalità russa; la naturalisaziun è colliada cun ina prova da linguatg eston. La situaziun è pli greva en Lettonia (passa 2 milliuns olmas); il stadi ha naturalisà 141 618 umans, ma var 283 000 (14 % da la populaziun) vivan anc adina sco esters en il pajais, perquai ch'i n'han betg emprendì letton. I dastgan sco esters viagià en Russia senza visum, entant che la Russia pretenda in visum da las burgaisas e dals burgais da Lettonia. Plinavant na vulan blers Russ en Lettonia reconuschier che l'annexiun sovietica da 1940

e puspè 1944 era illegala; i manegian che l'Armada cotschna haja «liberà» il pajais e renunzian pli gugent a la naturalisaziun. «Ils Verds» dal Parlament europeic han publictà ina brochura davart ils giavischs da la populaziun estra en Lettonia (7). I fiss bun sch'ins pudess integrar quellas populaziuns russofonas senza dretg da burgais, senza spetgar che president Vladimir Vladimirovitch Putin, uman nostalgic da l'imperi sovietic, vegnia a metter strom en il fieu. Lez ha numnadamain sa declerà pront da «gidar» quellas cuminanzas russas en l'ester che clomian sia intervenziun.

Commemoraziun ils 3 da matg a Turitg

Ils pievels baltics han buns amis en Svizra, e quai dapi passa tschient onns. La «Pro Balticum» (8) envida a la commemoraziun da «10 onns appartegnientscha da l'Estonia, Lettonia e Lituania a l'UE ed a l'Alleanza atlantica», sonda, ils 3 da matg, da las 10.00 a las 12.00, en il «Rathaus», Limmatquai 55, Turitg, en preschientscha da lur ambassadurs, cun referats da *Hans Graf*, secretari da «Pro Balticum», e da *Felix Gutzwiller*, president da l'uniun e da la Cumissiun da politica exteriura dal Cussegl dals stadis. Era l'Institut europeic da l'università fa part da l'occurrènza.

1. Dolf Kaiser, *Fast ein Volk von Zuckerbäckern? Turitg* (Neue Zürcher Zeitung, ISBN 3 85823 134 7) 1985.

2. Michael Garleff, *Die baltischen Länder. Regensburg* (Friedrich Pustet, ISBN 3-7917-1770-7) 2001, p. 126.

3. Garleff (sco nota 2), pp. 127-128 e 145.

4. Cità da Garleff (sco nota 2), p. 161.

5. Garleff (sco nota 2), pp. 166-167.

6. Garleff (sco nota 2), pp. 172-173.

7. Latvian Human Rights Committee, 2008-2011. *Citizens of a non-existent state*. Segunda ediziun 2011. Adresse: The Greens/EFA in the European Parliament. Office PHS02C27, Paul Henri Spaak Building, 60 rue Wiertz, B-1047 Bruxelles.

8. Adressa: Bergstr. 52, 8712 Stäfa/ZH. Telefon 044 926 88 61. Posta electronica: baltikum@bluewin.ch. Internet: www.baltics.ch.